

дисципліною «Науковий стиль мовлення» у здобувачів формуються цілісне уявлення про сутність наукового стилю сучасної української мови, навички аналізу та реферування наукових текстів, підготовки на основі опрацьованих власних робіт, вони отримують системні знання про розвиток традицій наукової усної та писемної комунікації, набувають практичного досвіду самостійного пошуку, опрацювання та коректного використання джерел, вироблення навичок наукового мовлення. Наведено приклади завдань до лекцій, практичних занять і самостійної роботи для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю. Наголошено, що означений курс сприяє набуттю теоретичних знань і практичних навичок щодо організації наукової роботи, із дотриманням наукового стилю сучасної української мови та правил академічної доброчесності й етичних норм, отриманню системних знань про розвиток традицій наукової усної та писемної комунікації; набуттю практичного досвіду самостійного пошуку, опрацювання та коректного використання джерел, виробленню навичок наукового мовлення, аналізу та реферування наукових текстів, підготовки на основі опрацьованих власних робіт; формуванню соціальних навичок, необхідних для здійснення професійної діяльності педагога-науковця з урахуванням сучасних тенденцій розвитку освіти. Наголошено, що набуті в процесі вивчення дисципліни загальні та спеціальні компетентності сприяють формуванню конкурентних професійних переваг затребуваних сучасним ринком праці.

Ключові слова: здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, доктор філософії (PhD), аспірант, освітня (освітньо-наукова) програма, робоча програма навчальної дисципліни, навчальна дисципліна «Науковий стиль мовлення».

УДК 378.115:37.04

**FEATURES OF STUDYING THE ACADEMIC DISCIPLINE
"METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH" IN THE PROCESS OF
TRAINING FUTURE DOCTORS OF PHILOSOPHY**

**ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» В ПРОЦЕСІ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ**

Яна Топольник

доктор педагогічних наук, професор,
E-mail: yannetkatop@gmail.com
ORCID 0000-0001-7885-9454
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Yana Topolnyk

D.Sc. in Pedagogy, Professor,
E-mail: yannetkatop@gmail.com
ORCID 0000-0001-7885-9454
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

ABSTRACT

The article outlines the features of studying the academic discipline "Methodology of scientific research" in the process of preparing future doctors of philosophy. It is noted that thorough knowledge of the methodological foundations of

scientific and pedagogical research is an important component of a researcher's professional competence, a necessary tool in his daily work. Definitions of the terms "research", "scientific research", "methodology of scientific research" are given. The purpose, object and subject of study of the academic discipline are defined. The program (general and professional) competences that will be formed in the applicants after the successful completion of the course and the expected learning outcomes are given. The topics of the curriculum are indicated. Among the methods of teaching applicants are: a combination of traditional and interactive teaching methods using innovative technologies, visual methods, practical methods, video methods. Attention is drawn to the fact that after successfully studying the academic discipline the graduate of the higher education third level will be able to apply the main scientific approaches and methods of scientific research activity; methods of critical analysis and assessment of modern scientific achievements when solving research and practical tasks, including in interdisciplinary fields; systematically analyze and flexibly apply interesting and promising educational innovations in practical pedagogical activities, adapting them to the capabilities and needs of a specific audience, as well as use the wide possibilities of information technologies. . It is concluded that the study of the academic discipline "Methodology of scientific research" contributes to the mastery of future doctors of philosophy systems of knowledge about the methodological basis of dissertation research, logic, main elements, stages, methods of scientific and scientific-pedagogical work. Prospects for further research of the specified problem are outlined.

Key words: *methodology, scientific research, future doctor of philosophy, academic discipline, general competences, professional competences.*

Актуальність теми. У наш час, коли питання підвищення якості освіти постає дуже гостро, наукові дослідження все більшою мірою стають невід'ємним елементом освітнього процесу. Впровадження новітніх педагогічних засобів, методик та технологій стає масовим. Це є ознакою часу, адже інноваційні процеси в науці й суспільстві є досить інтенсивними. Поряд з цим, значно збільшився діапазон, кількість та різноманітність пропонованих методик, засобів та інструментарію для здійснення наукового дослідження. Вдосконалюється технологія реалізації експерименту. Перед дослідником постає проблема вибору і порівняння – яка методика, тест або технологія кращі, більш якісні, дозволяють одержати більш об'єктивні результати.

Досконале знання методологічних основ проведення науково-педагогічного дослідження – важлива складова професійної компетентності дослідника, необхідний інструмент в його повсякденній роботі. Потрібно чітко усвідомлювати послідовність етапів, співвідношення форм та методів організації наукового дослідження, специфічні прийоми та шляхи його реалізації. Досить часто молоді науковці відчують певні труднощі на перших етапах здійснення самостійної творчої діяльності – при виборі теми, формулюванні гіпотези, постановці мети, визначенні об'єкту та предмету дослідження, організації етапів проведення експериментальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти наукової діяльності майбутніх магістрів та докторів філософії вивчали вчені М. Архіпова, Л. Бондаренко, С. Лисенко, О. Микитюк, Р. Павлюк, О. Повідайчик,

Г. Пономарьова, С. Сисоєва, Л. Сущенко, А. Хуторської, Н. Щербакова та ін; проблеми методології наукових досліджень вирішували В. Вихрущ, Л. Ковальчук, Ю. Козловський, О. Науменко, Є. Хриков, Л. Ярощук та ін. Відзначимо й дисертаційні дослідження та монографії О. Єгорової, Г. Кловак, М. Князян, Є. Кулик, Е. Панасенко, В. Прошкіна, Л. Султанової, А. Яновського та ін.

О. Микитюк, вивчаючи теоретичні і практичні аспекти організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах освіти України в XIX ст., встановив пріоритетні напрями наукової діяльності вищих навчальних закладів у сучасних умовах, серед яких:

- підготовка нормативно-правової бази науково-дослідної роботи;
- організація і фінансування фундаментальних досліджень, розширення співпраці з Національною академією наук України, з галузевими академіями наук та з іншими науковими закладами;
- соціальний захист науковців, створення системи підтримки талановитих молодих вчених, обдарованої студентської молоді;
- підготовка наукових кадрів різних рівнів кваліфікації, підвищення їхньої кваліфікації і перепідготовки;
- міжнародне науково-технічне співробітництво;
- стимулювання наукової та науково-технічної творчості, винахідництва, інноваційної діяльності викладачів і студентів;
- пропагування наукових та науково-технічних досягнень, внеску вчених вищих навчальних закладів у розвиток науки і техніки тощо (Микитюк, 2004).

Рівень розвитку науки, на думку О. Микитюка, є основою прогнозування розвитку вищої школи, а рівень організації науково-дослідної роботи – чинником ефективності її діяльності. Науковець вважає, що науково-дослідна робота викладачів і студентів у сучасних ЗВО має бути зорієнтованою на потреби особистості, регіонів, держави, сприяти формуванню базових цінностей, державності, суспільної свідомості та національної безпеки, забезпечувати нарощення інтелектуального потенціалу нації (Микитюк, 2004).

Л. Султанова, вивчаючи процеси формування готовності студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідницької діяльності, зазначила, що «науково-дослідницька діяльність – це організована підсистема у структурі системи професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, яка передбачає інтелектуальну творчу діяльність студентів, спрямовану на вивчення конкретного предмета (явища, процесу) з метою отримання об'єктивно нових знань про нього і їхнього подальшого використання у практичній діяльності» (Султанова, 2007: 8).

Ми поділяємо думку О. Єгорової, яка надала визначення науково-дослідної роботи студентів як пошукової діяльності наукового характеру, «що спрямована на пояснення явищ, процесів, встановлення їх зв'язків і відносин, обґрунтування фактів за допомогою наукових методів пізнання, у результаті якої суб'єктивний характер «відкриттів» може набувати певної об'єктивної значущості та новизни» (Єгорова, 2009).

Отже, на сучасному етапі розвитку освіти накопичено ґрунтовні наукові нароби щодо вивчення проблеми методології наукових досліджень, що, в свою

чергу, потребує впровадження набутого досвіду в систему підготовки майбутніх докторів філософії.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Обґрунтувати особливості вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» в процесі підготовки майбутніх докторів філософії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження – це процес виробництва нових наукових знань, один з видів пізнавальної діяльності, процес і результат наукової діяльності, спрямованої на одержання суспільно значущих нових знань про закономірності, структуру, механізми функціонування явища, що вивчається, про зміст, принципи, методи і організаційні форми діяльності. Як один із видів пізнавальної діяльності, дослідження характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю, точністю; має два рівні – емпіричний і теоретичний. Найбільш поширеним є поділ досліджень на фундаментальні і прикладні, кількісні і якісні, унікальні і комплексні.

Наукове дослідження – процес дослідження певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів, що має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей (Наукове дослідження – Вікіпедія). Поняття наукове дослідження є синонімічним до наукової діяльності.

Під методологією наукового дослідження розуміють сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми. Методологія наділена апаратом дослідження, до якого відносять:

- принципи організації та проведення наукового дослідження;
- різні методи наукового дослідження та способи його проведення;
- понятійно-категоріальну основу наукового дослідження, зокрема: актуальність, проблематика, об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна, евристична цінність, теоретична і практична значущість.

Усі складові елементи наукового дослідження є основою методологічного апарату і сукупно являють собою інструментарій цілеспрямованого пізнання об'єктів, явищ і процесів. Результати наукових досліджень здебільшого виражають у вигляді системи понять, закономірностей, законів і теорій (Юринець, 2011: 13-14).

Мета навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень»: опанування здобувачами вищої освіти системою знань про методологічну базу дисертаційних досліджень, логіку, основні елементи, етапи, методи наукової та науково-педагогічної роботи; формування компетентностей щодо здійснення наукового дослідження та забезпечення поглибленої теоретичної та технологічної підготовки до написання науково-дослідницьких робіт з урахуванням сучасних вимог до рівня і якості наукових досліджень. *Об'єкт вивчення* – процес науково-дослідної діяльності у галузі освіти, *предмет вивчення* – методологія, методи та методика науково-педагогічних досліджень.

Програмні компетентності, що будуть сформовані у здобувачів після успішного завершення вивчення курсу.

Загальні компетентності:

1. Здатність проектувати й здійснювати комплексні дослідження на засадах системного наукового світогляду, сформованих знань із філософії наукової діяльності та соціокультурних проблем.

2. Здатність до критичного аналізу й оцінки сучасних наукових досліджень, генерування нових ідей під час вирішення дослідницьких і практичних завдань, комплексних та інноваційних проблем.

3. Готовність до створення та інтерпретації нових знань через наукове дослідження або інші передові вчення такої якості, що відповідають вимогам національного та міжнародного рівнів, до діяльності в інтернаціональних дослідницьких групах.

4. Здатність генерувати нові ідеї (креативність) під час вирішення дослідницьких і практичних задач, у тому числі у міждисциплінарних галузях.

Фахові компетентності:

1. Здатність конструювати концепцію науково-педагогічного дослідження і розробляти методичні рекомендації щодо впровадження одержаних результатів дослідження у галузі 01 Освіта.

2. Готовність здійснювати освітню й науково-дослідницьку діяльність на основі гуманістичного світогляду і глибокого проникнення в суть педагогічних явищ і процесів із залученням широкого кола наукових джерел.

3. Здатність інтерпретувати результати педагогічного дослідження, оцінювати межі їх застосування, можливі ризики впровадження в освітньому й соціокультурному середовищі, розробляти напрями подальших досліджень.

4. Здатність цілісно розуміти історію і теорію педагогіки, екстраполювати їх досягнення на сучасну освітню й наукову практику й окреслювати перспективи розвитку.

5. Володіння системою педагогічних категорій і методів їх використання з метою розв'язання дослідницьких і практичних завдань навчання і виховання.

6. Здатність застосовувати знання про сучасні досягнення в освіті/педагогіці.

7. Здатність виділяти актуальні проблеми розвитку педагогіки та сучасної системи освіти, аналізувати та пропонувати оптимальні шляхи їх вирішення науковому товариству.

Очікувані результати навчання.

Здобувачі повинні:

1. Оперувати основними концепціями, теоріями, проблемами філософії й методології науки, змістом сучасних філософських дискусій з проблем розвитку суспільства та освіти.

2. Застосовувати основні наукові підходи і методи науково-дослідної діяльності; методи критичного аналізу й оцінки сучасних наукових досягнень під час розв'язування дослідницьких і практичних завдань, у тому числі в міждисциплінарних галузях.

3. Добирати методи науково-дослідної діяльності, методи генерування нових ідей під час розв'язування дослідницьких і практичних завдань у обраній та суміжних галузях; методи критичного аналізу й оцінки сучасних наукових досягнень.

4. Системно аналізувати та гнучко застосовувати у практичній педагогічній діяльності цікаві й перспективні освітні інновації, адаптуючи їх до

можливостей і потреб конкретної аудиторії, а також використовувати широкі можливості інформаційних технологій.

5. Проводити аналіз основних світоглядних і методологічних проблем галузі та суміжних із нею наук; планувати професійну діяльність у сфері наукових досліджень.

6. Оперувати різними методами і засобами дослідницької діяльності педагога; володіти способами збору, систематизації та обробки інформації, інтерпретації отриманих результатів, вивчення та творче застосування педагогічної спадщини і досвіду роботи педагогів-новаторів, вміннями робити висновки.

7. Здійснювати критичний аналіз сучасної системи освіти; створювати умови конструктивної взаємодії з усіма суб'єктами освітньо-виховного процесу.

Програма навчальної дисципліни містить такі *теми*:

1. Наука й наукові дослідження в сучасному світі.
2. Методологічні підходи та методи наукових педагогічних досліджень.
3. Дисертаційні роботи та їх види.
4. Технологія наукових педагогічних досліджень.
5. Академічна доброчесність. Етичний кодекс ученого.
6. Загальна методика виконання дисертаційного дослідження.
7. Особливості експериментальних педагогічних дисертацій.
8. Науково-педагогічний експеримент.
9. Особливості історико-педагогічних дисертацій.
10. Оформлення дисертаційної роботи.
11. Апробація результатів дисертації. Робота над написанням наукових статей, монографій, наукових доповідей і повідомлень.
12. Попередній розгляд дисертації та порядок її захисту.
13. Етика науково-педагогічного дослідження.
14. Психологія наукової діяльності.
15. Дослідницькі принципи, методологічні засади наукового дослідження.
16. Наукове мислення в організації та проведенні науково-педагогічного дослідження.
17. Наукові колективи та школи. Особистість вченого.
18. Цілісність наукового тексту. Технології організації та генерації ідей.
19. Організація і методика роботи над дисертаційним дослідженням.

Методи навчання: поєднання традиційних та інтерактивних методів навчання з використанням інноваційних технологій: словесні методи: лекція (проблемна, лекція-дискусія, лекція-консультація, круглий стіл, лекція-провокація, мультимедійна тощо), пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, бесіда, диспут, дискусія, дебати; наочні методи: спостереження, демонстрація, ілюстрація; практичні методи: обробка довідкової інформації, тезування, рецензування, складання реферату, тез, наукових статей, плану-проспекту наукового дослідження, зокрема з використанням інформаційно-комунікаційних засобів навчання (робота із друкованими та електронними інформаційними ресурсами, виконання індивідуальних завдань, тестування); робота з навчально-методичною літературою (конспектування, анування, рецензування, написання тез, статей); відеометод у сполученні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання: дистанційні,

мультимедійні, веб-орієнтовані, гейміфіковані; активні методи навчання: метод проєктів, кейс метод, мозкова атака; інтерактивні методи навчання: технології фасилітативного навчання, методи активізації творчої діяльності, ділові та рольові ігри.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень», мета якої – забезпечення опанування здобувачами вищої освіти системою знань про методологічну базу дисертаційних досліджень, логіку, основні елементи, етапи, методи наукової та науково-педагогічної роботи; сприяє формуванню у здобувачів компетентностей щодо здійснення наукового дослідження та забезпеченню поглибленої теоретичної та технологічної підготовки до написання науково-дослідницьких робіт з урахуванням сучасних вимог до рівня і якості наукових досліджень.

Перспективним вважаємо подальше дослідження проблеми методології наукових досліджень в залежності від напрямів майбутньої професійної та наукової діяльності фахівців освітньої галузі.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Єгорова, О.В. (2009). *Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі науково-дослідної роботи* (автореф. дис. ... кандидата пед. наук). Харків, Україна.

Микитюк, О.М. (2004). *Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах освіти України в XIX ст.* (автореф. дис. ... доктора пед. наук). Інститут педагогіки АПН України. Київ, Україна.

Наукове дослідження – Вікіпедія. Вилучено з https://uk.wikipedia.org/wiki/Наукове_дослідження

Панасенко, Е.А. (уклад.) (2021). *Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.* Слов'янськ: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Султанова, Л.Ю. (2007). *Формування готовності студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідної діяльності* (автореф. дис. ... кандидата пед. наук). Київ, Україна.

REFERENCES

Yehorova, O.V. (2009). *Pedahohichni umovy rozvytku piznaval'noyi aktyvnosti maybutnikh uchyteliv humanitarnoho profilyu u protsesi naukovo-doslidnoyi roboty* [Pedagogical conditions for the development of future teachers cognitive activity of the humanitarian profile in the research work process] (avtoref. dys. ... kandydata ped. nauk). Kharkiv, Ukrayina [in Ukrainian].

Mykytyuk, O.M. (2004). *Teoriya i praktyka orhanizatsiyi naukovo-doslidnoyi roboty u vyshchikh navchal'nykh zakladakh osvity Ukrayiny v XIX st.* [Theory and practice of research work organization in higher educational institutions of Ukraine in the 19th century] (avtoref. dys. ... doktora ped. nauk). Instytut pedahohiky APN Ukrayiny. Kyuiv, Ukrayina [in Ukrainian].

Naukove doslidzhennya – Vikipediya [Scientific research – Wikipedia]. Vylucheno z https://uk.wikipedia.org/wiki/Naukove_doslidzhennya [in Ukrainian].

Panasenko, E.A. (uklad.) (2021). *Metodychni vказivky do vyvchennya navchal'noyi dystsypliny «Metodolohiya naukovykh doslidzhen'» dlya zdobuvachiv tret'oho (osvitn'o-naukovoho) rivnya vyshchoyi osvity* [Methodological instructions for the study of the academic discipline "Methodology of scientific research" for graduates of the third (educational and scientific) level of higher education]. Slov'yans'k: DVNZ «Donbas'kyu derzhavnyy pedahohichnyy universytet» [in Ukrainian].

Sultanova, L.Yu. (2007). *Formuvannya hotovnosti studentiv psykholoho-pedahohichnykh fakul'tetiv do naukovo-doslidnoyi diyal'nosti* [Formation of students readiness of psychological and pedagogical faculties for scientific and research activities] (avtoref. dys. ... kandydata ped. nauk). Kyuyiv, Ukrayina [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті окреслено особливості вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» в процесі підготовки майбутніх докторів філософії. Зазначено, що досконале знання методологічних основ проведення науково-педагогічного дослідження є важливою складовою професійної компетентності дослідника, необхідним інструментом в його повсякденній роботі. Наведено визначення понять «дослідження», «наукове дослідження», «методологія наукового дослідження». Визначено мету, об'єкт та предмет вивчення навчальної дисципліни. Наведено програмні (загальні та фахові) компетентності, що будуть сформовані у здобувачів після успішного завершення вивчення курсу, та очікувані результати навчання. Зазначено тематику програми навчальної дисципліни. Серед методів навчання здобувачів виокремлено: поєднання традиційних та інтерактивних методів навчання з використанням інноваційних технологій, наочні методи, практичні методи, відеометод. Звертається увага на те, що після успішного вивчення навчальної дисципліни здобувач третього рівня вищої освіти зможе застосовувати основні наукові підходи і методи науково-дослідної діяльності; методи критичного аналізу й оцінки сучасних наукових досягнень під час розв'язування дослідницьких і практичних завдань, у тому числі в міждисциплінарних галузях; системно аналізувати та гнучко застосовувати у практичній педагогічній діяльності цікаві й перспективні освітні інновації, адаптуючи їх до можливостей і потреб конкретної аудиторії, а також використовувати широкі можливості інформаційних технологій. Зроблено висновки про те, що вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» сприяє опануванню майбутніми докторами філософії системи знань про методологічну базу дисертаційних досліджень, логіку, основні елементи, етапи, методи наукової та науково-педагогічної роботи. Окреслено перспективи подальших досліджень означеної проблеми.

Ключові слова: методологія, наукове дослідження, майбутній доктор філософії, навчальна дисципліна, загальні компетентності, фахові компетентності.